

נאמנות הבעל להפסידה כתובתה

ניסן לישה

ראשי פרקים :

א. הצעת הסוגיה ונקודות לברור.

ב. טענותיהם של הבעל והאשה.

ג. טענות הבעל בהתייחס למ"ד כתובת אשה מן התורה.

ד. טענות הבעל ביחס לתוספת כתובה.

ה. זמן הטענה.

ו. כוחה של טענת דמים.

ז. לענין ההלכה.

ח. סיכום.

א. הצעת הסוגיה ונקודות לברור

הגמ' במסכת כתובות (י,ע"א).

'איתמר אמר רב נחמן אמר שמואל משום רבי שמעון בן אלעזר חכמים תקנו להם לבנות ישראל לבתולה מאתיים ולא למנה מנה והם האמינוהו שאם אמר פתח פתוח מצאתי נאמן אי' מה הועילו חכמים בתקנתם אמר רבא חזקה אין אדם טורח בסעודה ומפסידה'.

אמנם שורות הגמ' קצרות אך טומנות הם בחובם בירורים לא מעטים.

א. מתוך דברי הגמ' מובן שטענת הבעל היא דוקא בפתח פתוח. מה תהא על נאמנותו בטענת דמים? ומהי תגובתה של האשה לטענותיו?

ב. מהלשון משתמעת נאמנות הנסמכת על חזקה. מהי הרעותא בטענתו של הבעל שלולא החזקה נשללת נאמנותו?

ג. "חכמים תקנו להם לבנות ישראל... והם האמינוהו..." היינו רב נחמן כוון את דבריו למ"ד כתובה מדבריהם, ומה ביחס למ"ד כתובה מן התורה?

ד. עד כמה רחבה נאמנותו? האם להפסידה אף את תוספת הכתובה או שמא רק את עקרה של הכתובה?
ה. האם זמן הגעתו לבי"ד כדי לטעון את טענותיו מוגבל? או שאף לאחר זמן רב יש באפשרותו להגיע לביה"ד ונאמנותו עודה קיימת?

וננסה בס"ד לברר ולבאר את האמור לעיל.

ב. טענותיהם של הבעל והאשה

הגמ' בכתובות (ד' י"ב,ע"ב) דנה במשנה:

'הנושא את האשה ולא מצא לה בתולים היא אומרת משארסתי נאנסתי ונסתחפה שדהו והוא אומר לא כי עד שלא ארסתיך והיה מקחי מקח טעות רבן גמליאל ורבי אליעזר אומרים נאמנת רבי יהושוע אומר לא מפיה אנו חייך אלא הרי זו בחזקת בעולה עד שלא תתארס והטעתו עד שתביא ראיה לדבריה'.

ובהמשך הגמ':

'אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כרבן גמליאל'.

מבארת הגמ' את סברתו של ר"ג דברי ושמא ברי עדיף. שהוא טוען פתח פתוח או טענת דמים היינו זינית, וקודם ארוסין והוי מקחי מקח טעות אך טענתו שמא (ספק תחתיו או לאו תחתיו) והוי מקח טעות ואת"ל תחתיו ספק באונס- ולא הפסידה כתובתה, ספק ברצון- והפסידה כתובתה. וכפי הנראה שטענתו יותר משמא דהוי ספק ספיקא). לעומתו טענתה ברי כיון שהיא מודה לו שפתחה פתוח ואכן נאנסה אך תחתיו. לכן לא הפסידה כתובתה ונאמנת.

מדייקים הראשונים¹² דדוקא בברי ושמא סבירא ליה לרי"ג דנאמנת אך בברי וברי- הבעל נאמן¹³. ומהי טענת הברי שלו? פתח פתוח מצאתי, ושלה- בתולה הייתי קרי מכחישתו. ומדהוי לה חזקת הגוף שהיתה בתולה מדוע אינה נאמנת? דאיהו נמי הוי ליה חזקא דממונא דאוקי ממונא בחזקת מריה. וכיון דאיכא חזקה כנגד חזקה נאמן הוא, ולא מחמת שיש לו צד נאמנות שעדיף עליה, אלא מחמת חוסר יכולת להכריע ושב ואל תעשה עדיף, ע"כ אינו משלם. וה"ה בשותקת¹⁴ דנאמן. לאור דברינו לעיל, מה שנאמר בסוגייתנו שהבעל נאמן, מבארים הראשונים¹⁵ דוקא שהאשה שותקת או מכחישתו¹⁶.

ג. טענות הבעל בהתיחס למ"ד כתובת אשה מן התורה

שואל הרמב"ן¹⁷, מדוע ר' שמעון בן אלעזר נוקט בלשון "והם האמינוהו שאם אמר פתח פתוח נאמן" דהוי מדבריהם, והרי לפי דברנו בחלק א' דאיהו טוען ברי ואיהי מכחישתו אי"נ שותקת נאמן הוא בלא הכי? אמנם הראשונים¹⁸ לכאורה התמקדו¹⁹ בשאלה נוספת, שדרכה נבוא לבאור בקושייתנו הקודמת.

מקשה הרשב"א בשם הרמב"ן:

"ואית כיון דאיהו ברי והיא מכחישתו אי נמי שותקת כדאוקימנא לה להא דשמואל אפילו למאן דאמר כתובת אשה דאורייתא אמאי לא מהימן".

כפי שבארנו בח"א שמלשון הגמ': "...חכמים תקנו להם לבנות ישראל... והם האמינוהו שאם אמר...". משמע שנאמנותו מועילה דוקא למ"ד כתובה מדרבנן. ועל כך תמה הרשב"א אמאי:

¹² תוס' רי"ד שם, ד"ה "רי"ג ורי"א אומרים נאמנת". רשב"א שם ט', ע"ב ד"ה 'הא דאמר רב יהודה אמר שמואל'.

¹³ אע"ג דלעיל איהו נמי טוען ברי-פ"פ מצאתי, ואמרינן דנאמנת? כיון שנגד טענת הפ"פ היא טענת שאכן פתחה פתוח שנאנסה ואינה מכחישתו, אך ביחס לזמן האונס הוא אינו יודע-שמא תחתיו שמא לא תחתיו, ולעומתו היא טוענת ברי-תחתיתך נאנסתי" לכן הברי ושמא מתפרש ביחס לזמן האונס, וכאמור ברי(דידה) ושמא (דידה) ברי עדיף.

¹⁴ כך סוברים כל הראשונים ובעיקר עיין בענין זה, כתובות ט' ע"א. למעט הרשב"א שם ד"ה "ומה שהעמידו בירושלמי"(בהוצ' מוסד הר"ק עמ' ע"א). וכן בהמשך שם ע"ב ד"ה 'הא דאמר רב יהודה אמר שמואל'(עמ' ע"ז).

¹⁵ רמב"ן שם ט' ע"ב ד"ה 'וקשה ליי(הוצ' מכוון מערבא עמ' ט"ו). רשב"א שם י' ע"א ד"ה 'אמר רב נחמן אמר שמואל'. רא"ש שם ס"י י"ח. ר"ן שם ד"ה 'חזקה אין אדם טורח'.

¹⁶ ואין להאמינה בטענה זו במיגו דאי בעיא אמרה מוכת עץ אני תחתיתך, דלא שכח, וה"ה דאין להאמינה במיגו ד"תחתיתך נאנסתי" דלא בעיא למפסל נפשא לכהונה. ועו"ל דבמכחישתו אינה פוגמת עצמה כלל לעומת טענות המיגו הנ"ל דמיפגמא נפשא ולא ניחא לה בהכי. אי"נ לא אמרינן מיגו לאפוקי ממונא. עי' רא"ש ור"ן שם ותימה על הרמב"ן שם ט' ע"ב דס"ל "דאיכא מיגו דאי בעיא אמרה מוכת עץ אני תחתיתך". ואכן הרשב"א שם י' ע"א, משמיט שורה זו בצטטו את הרמב"ן.

¹⁷ שם, ע"י הערה 4.

¹⁸ רשב"א ור"ן שם, ע"י הערה 4.

¹⁹ כיון שדברי הרשב"א יסודם ברמב"ן ואעפ"כ משמיט הוא את השאלה הראשונה שהבאנו בתחילה, וכן הר"ן בתירוץ (למרות ציטוטו את הרמב"ן במלואו כולל את השאלה הראשונה) מטעים את דבריו בעיקר ביחס לשאלה השניה. לכן דייקנו ורשמנו "לכאורה התמקדו בשאלה נוספת" שהרי הן הרשב"א והן הר"ן יסודם ברמב"ן ששאל שאלה זו.

והרמב"ן עצמו בתוספת נופך בשאלה זו :

"...ואפילו²⁰ סבירא לן נמי כתובת אשה מן התורה (לקמן ק"י, ע"ב) שהרי לא כתב לה אלא על מנת לכונסה וימצאנה בתולה וכיון שכן עליה להביא ראיה שנתקיים התנאי, אטו מאן דמפיק שטרא בתנאי לא אמרינן ליה קיים תנאך ושטרך וחות לדינא (כדאיתא לקמן י"ט, ע"ב) ומה טעם אמרו הם האמינוהו דאלמא אי מדאורייתא לא מהימן".

ר"ל הרמב"ן בתמצות - "המוציא מחברו עליו הראיה". וכיון שהאשה תובעת תביעה ממונית עליה לקיים את כתובתה, היינו להוכיח שאכן בתולה נבעלה. והוכחה זו נדרשת לכאורה גם למ"ד שכתובתה מדאורייתא.

שני תרוצים נאמרו על שאלה זו שאינם נפרדים אך שונים :

הראשון מבין השניים מבואר ע"י הרשב"א (כאמור בשם הרמב"ן), בזמן שהוא בעצמו מיישב בשני אופנים.

האופן הראשון אף הוא מתחלק לשני פנים :

"וייל דכיון דאיהי קא טענה טענת ברי ואמרה בתולה שלמה נבעלתי מדינא איהי מהימנא דלדידיה איכא למימר שמא הטה או דלמא לא קים ליה שפיר".

נקודת המוצא בישובו של הרשב"א באופן הראשון - ערעור טענת הברי של הבעל, וזאת כאמור בשתי דרכים. "דאיכא למימר שמא הטה" בבעילתו, ולכן נדמה לו הדבר כפתח פתוח כאשר למעשה הפתח סתום וישנה כאן תקלה במעשה הגורמת לטענת ברי מוטעת. ועי"ל "דלמא לא קים ליה שפיר". פירושם של דברים נראה בהבנה ראשונית דאמרינן דאינו בקי לטעון טענה זו וממילא אין טענתו ברי.

אך לענ"ד נראה לפרש בצורה שונה את דברי הרשב"א מכח שני נמוקים :

האחד מאחר והגמ' במסכתנו דף קודם (ט', ע"א) חידשה "קמ"ל" - דקים ליה, שהוא בקי (לפי באורנו את המושג קים ליה) ולא יתכן כעת בסוגיתנו לטעון דלמא לא קים ליה - שמא אינו בקי. שנית מאחר שזכינו לבאורו של הרשב"א²¹ בעצמו בביטוי "קים ליה" בסוגיה הנ"ל.

"...מהו דתימא מיקם הוא דלא קים ליה קמ"לודי לנו אם נאמר דקים ליה היכא דליכא מידי דמכחיש ליה לטענתיה אבל במקום הכחשה לא ולקמן... דאלמא²² מילתא דלא קים להו לאינשי שפיר היא אע"ג דאיהו טען דקים ליה".

ובאם נאמר ש"קים ליה" היינו בקי מאי אהני ליה הכחשה (דאיכא דם)²³ נגד בקיאות, דאיכא למתלי בדם צפור א"נ דם מכה. ועוד מדוע הרשב"א נוקט בלשון של "טעין דקים ליה", וכי הוא טוען בקיאות? אלא טענתו פתח פתוח, ואנן אמרינן דהוא בקי, והול"ל "דאיהו טעין פתח פתוח מצאתי".

²⁰ "ואפילו" אתי לאפוקי דלית הלכתא הכי, כפי שפסק הרמב"ן בכתו' ק"י ע"ב "ואנן קי"ל כרבנן" דאמרי כתובה מדבריהם.

²¹ שם ט' ע"א בא"ד "ויש אומרים" (בהוצ' מוהר"ק עמ' ס"ג)

²² במקור הגרסא "אלמה" אך צ"ל אלמא ע"פ ההקשר "דמילתא דלא קים להו לאינשי שפיר היא" מתיחס לטענת פ"פ וכן הגרסא בהוצ' תפארת התורה.

²³ ע' הערה 10 מתחילת ד"ה.

אלא ע"כ צ"ל שבאור המושג "קים ליה" – לרשב"א- הוא שטוען טענת ברי שמצא פתח פתוח ולכן קמ"ל דקים ליה שהוא בקי, קרי, בקיאותו נובעת מחמת טענת הברי שלו ולא מחמת בקיאותו העצמית.²⁴ ולפי זה מבואר הקטע הנ"ל, שהכחשה יכולה לערער את בקיאותו שהרי היא מבוססת על טענה והוי טענה כנגד טענה וכן "דאיהו טען דקים ליה" שהוא טוען ברי לי שמצאתי פתח פתוח ואמרינן מיקם קים ליה .

וכעת נחזור לדברינו- ערעור טענת הברי של הבעל "דלמא לא קים ליה שפיר", פרושם של דברים שאינן טוען בודאות שמצא פתח פתוח ולכן לא אמרינן דהוא בקי, והכונה שבי"ד מערערים את טענתו הודאית והופכים אותה לשמא.

ואם תקשי לך לטעמך הרי הגמ' לעיל (ט, ע"א) חידשה "דקמ"ל" – דקים ליה- שטוען טענת ברי ולכן אמרינן שהוא בקי, א"כ היאך הוא הרשב"א ר"ל "דלמא לא קים ליה שפיר"?

וני"ל דהתם עסקינן באסורים 'האומר פתח פתוח מצאתי נאמן לאוסרה עליו' ונאמנותו מחמת שווי אנפשיה חתיכה דאסורא, ואולם הכא עסקינן בממונות דרוצה להפסיד כתובתה הלכך עליו להביא ראיות לטענתו, ועד שיביא ראיות מערערים בי"ד את טענתו הודאית "דלמא לא קים ליה שפיר".

שתי הדרכים בהם מסתכם ערעור טענת הברי של הבעל:

האחד- תקלה במעשה הביאה וממילא לא הוי ברי.

השני- בי"ד הוא המערער את טענתו הודאית והופכה לשמא.

האופן השני בו מבאר הרשב"א את השאלה מדוע אינו נאמן למ"ד כתובה דאורייתא?

'אי נמי איכא למימר דהכא כיון דרוב נשים בתולות נשאות ואיכא נמי חזקה דגופה

הולכין אחר הרוב ואחר חזקה".

מחדש²⁵ הרשב"א (ויסוד החדוש ברמב"ן) דאיכא רוב נשים בתולות נשאות ולכן כעת לטענת ההכחשה שלה מצטרפים רוב וחזקת הגוף שעדיפים על פני טענת הברי שלו הנתמכת בחזקת ממון, וע"י חזוק טענת האשה מתמעט כח טענת הבעל.

הלכך נזקקים אנו לומר:

"דרבנן המנוהו הואיל ואמר בריא (והוי ליה חזקת ממון) ועוד דחזקה אין אדם טורח

בסעודה ומפסידה"²⁶.

מאחר והוכח שלא בהכרח טענת הברי של הבעל מסייעת לו אף למ"ד כתובה מדרבנן, נדרשים אנו לתקנת חכמים על מנת להאמינו והיא "חזקה דאין אדם טורח בסעודה ומפסידה".

²⁴ ע' בשטמ"ק שם ד"ה 'אבל הכא מיקם הוא דלא מיקם ליה' (הוצ' חורב עמ' ר"א) שמבאר את מח' רש"י והריטב"א בפירוש הקמ"ל שבגמ'. לרש"י, קמ"ל שאסורה עליו, אע"ג דלא קים ליה (היות ופנוי הוא) מדין שוי אנפשיה חתיכה דאסורא. לריטב"א, קמ"ל דמיקם קים ליה כיון שטוען כן בברי. ולאור ביאורנו נמצא שהריטב"א אזיל לשיטת הרשב"א רבו.

²⁵ חדוש זה של רוב נשים בתולות נישאות לא מוזכר בראשונים (גם בדף ט') למעט הרמב"ן שהוא כנראה מחדשו והרשב"א שמצטטו.

²⁶ לביאור המושג ע"י רש"י שם ד"ה 'חזקה אין אדם': 'אין לחוש שיטעון אדם כך אלא באמת שאם היה שונא אותה מתחילה לא היה טורח בסעודה וכונסה ומפסיד סעודתו חינם, אלא היה מגרשה מתחילה".

וממילא תקנה שיסודה בדבריהם מועילה דוקא לדברים שתוקנו מפייהם, אך לא לדברים שיסודם מדאורייתא. הלכך אינו נאמן אף שטוען ברי למ"ד כתובה מדאורייתא.

שיטת הרשב"א מוגדרת כנתוח הטענות בשני אופנים:

הראשון: ערעור טענת הברי של הבעל. וזאת בשתי דרכים:

א. שמא הטה- תקלה במעשה.

ב. דלמא לא קים ליה- ערעור הטענה ע"י ב"ד.

השני: חזוק טענת האשה, בעוד טענת הבעל- ברי- קיימת ועומדת, באמצעות החידוש שרוב נשים בתולות נשאות.

לעיל הזכרנו שישנם שני תרוצים בדבר השאלה, מדוע אינו נאמן למ"ד כתובה דאורייתא?
ענה נבוא לבאר את התרוץ השני המתברר בדברי הר"ן²⁷:

'ולדידי לאו קושיא היא כלל דכיון דאית לה כתובה כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה אם אתה אומר נאמן ועלה דידה רמי לברורי ואי אפשר לה להביא ראיה הרי היא קלה בעיניו להוציאה וכדאמר איכ מה הועילו חכמים בתקנתם הלכך ודאי אי לאו דהימנוהו רבנן משום דחזקה אין אדם טורח בסעודה ומפסידה לא הוה מהימן דאם איתא דמהימן נמצאו בנות ישראל כהפקר"ו.

תרוצו של הר"ן מבוסס על הבנה ביסוד ושורש טעמה של תקנת הכתובה שתוקנה לטובת האשה והיא שלא תהא קלה בעיניו להוציאה. מאחר שהבעל נאמן מחמת טענת הברי שלו ובד"כ אין ביד האשה להמציא את בתוליה, נעשות בנות ישראל הפקר מפני שקלה בעיניו להוציאה. על כרחנו לומר שחז"ל היו שוללים את נאמנותו כדי לשמור על טעם התקנה, דאם לא בטל הטעם ובטלה התקנה. אולם, למרות האמור, עמדו חז"ל על נבכי נפשו של האדם והשוו נאמנות לטענתו בעקבות חזקה שחודשה מכוחם "דאין אדם טורח בסעודה ומפסידה"²⁸.

ואלו הויה כתובה דאורייתא,

"...לא סמכינן אההיא טעמא דלא ברירא כולי האי"ו.

באפשרותנו לבאר את דברי הר"ן בשתי צורות:

האחת- חזקה זו אינה מבררת דיה את המציאות כדי להאמינו. והגורם לכך, כיון שאינה מחזקת את טענתו באופן ישיר- שהאשה זנתה, אלא באופן עקיף- שאם טענה שקרית הוא טוען לא יתכן שהיה נושאה על מנת לגרשה ומדאורייתא לא סמכינן בכי האי גוונא²⁹.

השניה- חזקה זו אינה מבררת די צרכה כיון שהיא סותרת את כל רעיון תקון הכתובה- שלא תהא קלה בעיניו להוציאה שהרי כל בעל יכון לטעון "פתח פתוח מצאתי"ו הלכך מסברא אינו נאמן³⁰.

²⁷ ר"ן בדפי הר"ן (ג' ע"ב) בא"ד "חזקה אין אדם וכו"ו.

²⁸ ע' הערה 15.

²⁹ פשוט הדבר שאין קושיא זו קשה למ"ד כתובה דרבנן "דהם אמרו והם אמרו"ו- הם תקנו כתובה והם תקנו נאמנות לבעל בכה"ג.

³⁰ ע' הערה 18.

לאור התרוץ השני יש להעיר: מדוע מדאורייתא לא סמכין בכי האי גוונא ואינו נאמן, הרי על האשה להוכיח את עובדת היותה בתולה?
אלא כנראה שהר"ן הבין, דאף למי"ד כתובה דאורייתא, טעמה של הכתובה- שלא תהא קלה בעיניו להוציאה. וכעת עומדות לנגד עינינו שתי טענות מדאורייתא. האשה כביכול מייצגת את הצד שלא יהיו בנות ישראל הפקר והבעל עומד וטוען המוציא מחברו עליו הראיה ואעפ"כ טענת האשה עדיפה מהסיבה שבארנו.
ולאור התרוץ הראשון אין צורך לומר דאף למי"ד כתובה דאורייתא טעמה שלא תהא קלה בעיניו להוציאה אלא זהו חיוב מדאורייתא כשאר חיובים.

לאור ברורם של שני התרוצים מדוע אינו נאמן למי"ד כתובה דאורייתא מתבאר משפט הפתיחה ששני התרוצים שונים אך אינם נפרדים.
הרשב"א פנה בכוון של ברור הטענות.
והר"ן פנה בכוון של ברור טעמה של הכתובה.
אמנם שני כוונים אך הר"ן אינו כחולק על דברי הרשב"א אלא מעמיק הוא עוד בטרם בוא שלב הטענות.

כעת מתבררת מאליה השאלה הראשונה שבה פתחנו. מדוע יש צורך בחזקה אין אדם טורח בסעודה ומפסידה- מדבריהם, הרי טענתו ברי וכנגדו הכחשה או שתיקה?
לרשב"א- מתברר שטענתו אינה בריאה כלל וכלל.
לר"ן- מתברר שטענתו סותרת את טעם תקון הכתובה, ורבנן היו מערערים את נאמנותו.
הלכך אי לאו דהם האמיניהו באמצעות החזקה- אין אדם טורח בסעודה ומפסידה, לא הוה מהימן כדחשבינן בתחילה.

ד. טענות הבעל ביחס לתוספת הכתובה

כתב רב האי גאון בתשובה³¹:

"...ומזה נלמד שלא האמינוהו חכמים אלא בשיעור התקנה והיא מנה מאתיים, אבל בשאר מה שכתב לה על עצמו ברצונו לא האמינוהו חכמים ודינה כדין אילונית [שאמרו אין לה כתובה ואם מתחילה נשאה לשום אילונית יש לה כתובה] ונשים שאמרו חכמים אין להן כתובה [כגון ממאנת וחברותיה] שאין להם מנה מאתיים אבל תוספת יש להן".
כיון שנאמנות הבעל היא אך ורק מדבריהם³², נאמן הוא להפסידה דוקא את עיקר הכתובה- לבתולה מאתיים ולא למנה מנה, משום שתוקנה מדבריהם. אך לגבי תוספת הכתובה שמחייב את עצמו מרצונו לא נאמן ואינו מפסידה, שאין באפשרותו להיות נאמן מדרבנן בדברים שהם לא חיבו. כאשר מצד הדין

³¹ מובא בתשובות הגאונים- "שערי צדק" ח"ד שער ד', סי' ל'.

³² כפי שהתבאר באריכות בחלק ב'2 לשיטות השונות.

אין נאמנות לטענותיו, לולא שהם האמינוהו. ע"כ עליו להביא ראיה ברורה כדי להפסידה גם את התוספת.

וכן דעת הרי"ף³³ בהביאו את הגאון.

"וחזינן לגאון..וטעמא דמסתבר הוא דלא תקינו רבנן אלא מנה מאתיים, אבל לענין

תוספת איהו כתב אנפשיה הלכך לא מהימן".

כור מחצבתו של הגאון לחידוש זה, לקוח כדבריו מדין אילונית ("ודינה כדין

אילונית") המופיע בגמרא במסכתנו (ק', ע"ב):

"מתני'- הממאנת השניה והאילונית אין להן כתובה וכו'".

ובדף הבא (ק"א, ע"א) מבאר שמואל:

"אין להן כתובה- אמר שמואל ל"ש אלא מנה מאתיים אבל תוספת יש להן".

מטעים רש"י במקום:

" אבל תוספת יש לה- דמתנה בעלמא יהיב לה בחיבת ביאה".

מבאר הב"ח³⁴:

"ולפע"ד נראה ראיה ברורה מדתנן ס"פ אלמנה ניזונת... והשתא התם נמי איתא לחזקה

גמורה, דאילו הוה ידע שתמאן או שתהא אילונית, לא הוה נסיב לה, ואפילו הכי אמרינן

דמתנה בעלמא הוא דיהיב לה בשביל חיבת ביאה, מה שאין כן בעיקר כתובה דאיהו לא

קיהיב לה אלא שהם תיקנו והם אמרו א"כ ה"ה הכא... והוא הטעם דבטוען פתח פתוח

מצאתי והיא מכחישתו דנאמן לתפסידה עיקר כתובתה מטעם דאין אדם טורח בסעודה

ומפסידה, והם תיקנו והם אמרו, אבל לא התוספת ודברים ברורים הם".

כשם שקיימת באילונית החזקה אין אדם טורח בסעודה ומפסידה ואעפ"כ לא אמרינן דמפסדת את

התוספת, כיון דלשם חיבת ביאה נתנה לה. ה"ה במצא פתח פתוח שאין החזקה מועילה להפסידה

תוספת דלשם חיבת ביאה נתנה, והרי קויים התנאי בשני המקרים.

לעומת זאת 'בעל העיטור'³⁵ חולק על רב האי גאון ודוחה את ראייתו:

'כיון דעיקר כתובה מפסדה משום חזקה, תוספת נמי מפסדה דלא כתב לה אלא על

חיבת לילה הראשון וכיון דהאמינוהו בפתח פתוח ממילא מפסדה כולה דליכא חיבת

לילה ראשון. וממאנת וחברותיה שיש להן תוספת, כגון, שניה ואילונית, כולו על חיבת

לילה הראשון נינהו. והכא הוא בכנסה בחזקת בתולה ונמצאת בעולה דאי הוה ידע

דבעולה, לא כתב לה תוספת והיכא מסייעיה לרב אלפסי מאילונית ולא דמיא, דאילונית

לאו בעולה היא ואיכא למימר אע"ז דידיע דאילונית היא כתב לה תוספת להנאת עצמו

ולא לבנים, אבל הכא ליכא למימר הכי".

³³ ג' ע"ב (בדפי הרי"ף) רמז קע"ג.

³⁴ טור אבה"ע סי' ס"ח (בטור השלם- סעי' ח', סעי' י' בב"ח). ותימה על הב"ח שמביא ראיה לדברי הגאון ומיחס זאת לעצמו כאשר בפועל היא מופיעה בדברי הגאון. ויתכן שלא ראה את התשובה במקורה אלא דרך דברי הרי"ף והמרדכי ששם אין דין האילונית מוזכר.

³⁵ מובא בספר "מאה שערים" (חיבור על הרי"ף מרבינו יצחק בר אבא מרי ממרשילייא והוא הרב בעל העיטור)

מחלק בעל העיטור בגופי הדברים. באילוני, בזמן הביאה הרי היתה בתולה, וקויים התנאי דלשם חיבת לילה ראשון ניתנה התוספת. אך בנמצאת בעולה, לא הוה חיבת לילה ראשון דאין דומה טעם בתולה לטעם בעולה³⁶, ולכן נאמן להפסידה אף את התוספת דמהני ליה החזקה. ואף הרשב"ם³⁷ הולך בעקבות בעל העיטור, ומקשה על הגאון מכח ק"ו:

" ורשב"ם הגיה על דבריו מכח ק"ו, ומה דתקינו רבנן אמרינן חזקה, מה דיהיב לה לא כיש דהא משום חזקה אין אדם טורח בסעודה ומפסידה מהימנין ליה דודאי פתח פתוח מצא וכמו שהטעתו דמי".

אם על עיקר הכתובה דהיא מדבריהם נאמן מכח חזקה, כ"ש על התוספת שנותנה מדיליה?
וכן הרא"ש³⁸ אע"פ שאינו חולק להלכה³⁹ על רב האי גאון, מקשה הוא מסברא:

" איני כחולק על דברי גאון, אבל מתוך הסברא נראה דמהימן גם לענין תוספת, דדבר ידוע דלשם חיבת חופה וביאה הוסיף לה וכי היכי דאמרינן לענין מנה ומאתיים חזקה אין אדם טורח בסעודה ומפסידה ואם היה שונאה היה מגרשה ולא היה טורח בסעודה... גם לענין תוספת שאינו מוסיף לה אלא בשעת חופה, היאך נאמר שבשעת חופה כתב לה ולמחר בבוקר נתחרט ומגרשה, אלא ודאי טענתו אמת ולהכי מגרשה ואדעתא דהכי לא הוסיף לה".

הרא"ש בדומה לבעל העיטור, אך ללא התייחסות לאילוני, מנסה להתחקות אחר מחשבת האדם בנותנו את התוספת. מאחר שנותנה לשם חיבת חופה וביאה (משא"כ בבעל העיטור דרק חיבת ביאה מזכיר) לא יתכן שלמחר בבוקר עומד ומגרשה ומפסיד סעודתו לולא שטענתו אמת. ע"כ אין סיבה לומר שהחזקה לא תועיל להפסידה גם את התוספת⁴⁰.

נראה לומר בפשטות שנקודת המחלוקת לפי מה שנתבאר לעיל, האם נאמנותו שנובעת מכח חזקה תקפה ומועילה אף ביחס לתוספת?

לכו"ע מצד הדין אינו נאמן אם לא שחז"ל האמינוהו.

אלא שרב האי גאון וסיעתו סוברים שנאמנותו תקפה על העיקר שהוא מדבריהם אך לא על התוספת שנותנה מדעתו והוה כמתנה מדאוריתא⁴¹ ע"כ נאמן רק בראיה ברורה כיון שמצד הדין אין טענתו מספקת.

לעומתם הרשב"ם וסיעתו סוברים, לאחר שחז"ל האמינוהו ע"י החזקה, נעשית טענתו בריאה לכל דבר ואף לתוספת. שדין החזקה מתקיים גם לענין התוספת- שלא היה נותנה אילו ידע שאינה בתולה⁴².

³⁶ נראה להביא סייעתא לחלוק שמעלה בעל העיטור, מרש"י במסכתנו מ', ע"ב ד"ה "קורת רוח" וואף הוא רוצה לעשות לו נחת רוח להטעימו טעם בתולה" משמע שאינו דומה טעמה לבעולה.

³⁷ מובא במרדכי רמז קל"ה וכן בהגהת אשר"י על הרא"ש סי' י"ח.

³⁸ פ"א סי' י"ח.

³⁹ כך מדייק הבי"ט. טור אבה"ע סי' ס"ח (בטור השלם- סעי' ח', סעי' ח' בב"י, ד"ה "ואע"פ").

⁴⁰ הבי"ט בד"ה "ולענין" (עו הערה קודמת) מישב את שאלת הרא"ש ע"י דיוק מלשון הגמ' "חכמים תקנו לבתולה ק"ק... והם האמינוהו שאם אמר... משמע שלא האמינוהו חכמים אלא משום שהם תקנו לה כתובה והם אמרו והם אמרו, אי"כ לא נאמן בתוספת שלא הם תקנו. אך כמדומה שאף הרא"ש ידע עובדה זאת שכתב "איני כחולק... אבל מתוך הסברא" מאותה סברא שהאמינוהו בעיקר יש להאמינו בתוספת וזו בדיוק שאלתו של הרא"ש, מדוע אינו נאמן בתוספת מאותה סברא. וק"ק.

⁴¹ כלשונו של הגאון בבאורו על השו"ע אבה"ע סי' ס"ח, סעי' ח', אות י".

ה. זמן הטענה

מובא בתוספתא⁴³:

"טענת בתולין כל שלושים יום דברי ר' מאיר. ר' יוסי⁴⁴ אומר אם נסתרה מיד לא נסתרה אפילו לאחר שלושים יום".

ובירושלמי⁴⁵ עמדו על נקודת מחלוקתם:

'אלא כן אנו קיימין בסתם רבי מאיר חזקה אדם מעמיד עצמו שלושים יום ורבנן⁴⁶ אמר אפילו יום אחד אין אדם מעמיד את עצמו".

מבאר קרבן העדה על אתר.

מחלוקתם בנסתרה מיד לאחר החופה, ולאחר זמן טוען הבעל דלא באתי עליה עד עתה וכעת לא מצאתיה בתולה. לר"מ אדם מעמיד עצמו עד שלושים יום לאחר נישואין, ולר"י אין אדם מעמיד עצמו ואמרינן שבעל מיד ולאחר זמן מששנאה תולה בה עלילת זנות.

מכאן לומד הרא"ש⁴⁷:

"והאי דנאמן להפסידה היינו כשערער מיד אחר בעילה ראשונה אבל אם שתק ואח"כ ערער לא מהימן כדאיתא בירושלמי..."⁴⁸

וכן הרשב"א⁴⁹ בשינוי לשון:

'זהא דאמרינן שהוא נאמן להפסידה כתובתה ה"מ בטוען מיד לאלתר לאחר שנתייחד, הא בטוען לאחר זמן לא, דהורע כוחו. דאם איתא כדקאמר, כשנתייחד עמה הוה ליה לערער, ואין זה אלא מוציא לעז כדי לאבד זכותה ולא כל כמיניה".

ונראה בפשטות לומר שהרשב"א נקט בלשון התוספתא (נתייחד- נסתרה), והרא"ש נקט בלשון המעשה בבירושלמי, דעסקינן הרי כשבעל ולא מצא בתולים. ולית נפ"מ לדינא.

⁴² ואם תקשי לך לרשב"ם וסיעתו, למייד כתובה דאורייתא מדוע אינו נאמן? וי"ל דהרשב"ם סבירא ליה כרשב"א או כר"ן ולאחר שהאמינוהו תוקפה של טענתו "בריי" לכל דבר, כפי שבארנו.

⁴³ תוספתא על כתובות פ"א סוף ה"ז.

⁴⁴ אומנם הגרסא בתוספתא היא "ר' אומר", אך כבר הגיה הגר"א במקום, אות ט"ו, המנחת ביכורים שם סוף ד"ה "נסתרה" וכן ביבמות קי"א ע"ב דצ"ל "ר' יוסי אומר".

⁴⁵ ירושלמי כתובות פ"א ה"ד (ה' ע"ב).

⁴⁶ ע' הערה 33.

⁴⁷ שם פ"א ס"ס י"ח. וקי"ל כר' יוסי מחבריו, עירובין מ"ו ע"ב.

⁴⁸ תמוה מעט לשונו של הרא"ש, דבהמשך דבריו: "ואע"ג דביבמות...מיתי הך ברייתא...אהא דקאמר עד תלתין יומין מוקי איניש אנפשיה...מכיש שמעינן דאם בעל ולא ערער ואחר זמן ערער דלא מהימן...". מדוע נוקט הרא"ש במילה "ואע"ג דביבמות וכו'" הרי העמדה זאת מופיעה כבר בירושלמי ומקורו של הרא"ש לדין זה הוא בירושלמי. ואכן הרשב"א בהביאו את הגמרא ביבמות, מביאה כסמך לדבריו ולא כקס"ד ומסקנה.

⁴⁹ שם י' ע"א ד"ה "והא דאמרינן" (הוצ' מוהר"ק עמ' ע"ט)

ו. כוחה של טענת דמים

למיצוי נושא נאמנותו של הבעל להפסידה כתובתה, כדאי לדון בטענה נוספת שיש ביכולתו של הבעל לטעון, והיא טענת דמים.

לנושא זה נזקק הרשב"א⁵⁰ בהתייחסות מפורשת למ"ד כתובת אשה מן התורה, אולם, בדבריו טמונה הבנה אף למ"ד כתובת אשה מדבריהם:

"ומיהו אפילו לרשב"ג דאית ליה כתובת אשה מן התורה, ואי טעין טענת פתח פתוח לא מהימן כדאמרן⁵¹ ומשום דאינה טענה מבוררת, אבל בטוען טענת דמים מהימן, דטענה מבוררת היא"⁵².

"אפילו לרשב"ג" – בא לרבות דה"ה למ"ד כתובה מדרבנן – דמהימן בטענת דמים כיון דטענה מבוררת היא.

ונראה לומר שהרשב"א אזיל לשיטתיה כפי שיבואר להלן:

לעיל ביארנו שמצד הדין אין הבעל נאמן בטענת פתח פתוח לולא שתקנו חז"ל חזקה וזאת מחמת סיבה אחת מרכזית שאין טענתו מבוררת די צורכה⁵³. ע"כ השתא אתי שפיר דטענת דמים – מבוררת היא, הלכך נאמן הוא להפסידה כתובתה הן למ"ד כתובתה מדאורייתא ואפילו למ"ד כתובתה מדרבנן, וכל זאת ללא צורך בהשענות על החזקה.

נ"מ נוספת המתבררת מאליה בהקשר לתוספת הכתובה, שאף אותה יש ביכולתו להפסידה.

ואכן כך בדברי הרשב"א בסוף הדבור המובא לעיל.

"ויכוין שכן היכא דטעין טענת בתולים נאמן אפילו להפסידה תוספת כתובה"⁵⁴.

הר"ן⁵⁵ בבאורו על הרי"ף מתייחס לטענת דמים – כתגובה לדברי הרשב"א מהיבט התוספת. ומזה ננסה ללמוד מהי דעתו בהקשר לטענה זו ביחס לעיקר הכתובה:

⁵⁰ שם ד"ה "רשב"ג אומר כתובת אשה מן התורה" (שם עמ' פ')

⁵¹ רומז לבאורו בתחילת הדף ד"ה "אמר רב נחמן". וע' באריכות בבאורנו את שיטת הרשב"א בחלק ב'2.

⁵² בהמשך הדברים מוכיח הרשב"א את דבריו מהגמ' בט' ע"ב "אמר רב יהודה אמר שמואל" ולקמן נעסוק בה. כמו"כ ע' לקמן הערה מס' 54.

⁵³ ע' הערה מס' 40.

⁵⁴ אע"פ שטענת בתולים משתמעת לשני פנים האחד טענת פ"פ והשניה טענת דמים, המעין בדברי

הרשב"א יבחין שודאי כוונתו לטענת דמים המבוררת מבין השתיים. וכן הבין הר"ן בד"ה "וחזינא

לגאון" (דפי הרי"ף ג' ע"ב). המ"מ פ"א הל' אשות הט"ז. ומה דנקט טענת בתולים מסתבר לומר דנקטיה

אגב שיטפיה כיון דלעיל עסיק בשמעתתא "האוכל אצל חמו ביהודה...אינו יכול לטעון טענת בתולים...".

⁵⁵ ד"ה "וחזינא לגאון" (ג' ע"ב בדפי הרי"ף).

"יש מי שכתב שאין זה⁵⁶ אלא בטוען פתח פתוח שאין טענתו ברורה לגמרי אבל טוען טענת דמים נאמן אפילו להפסידה תוספת וכן דעת הרשב"א ז"ל ואינו נראה מן הטעם שכתבתי למעלה".

"מן הטעם שכתבתי למעלה"-כונתו לכך שנאמנות לטענת פתח פתוח סותרת את מהות טעמה של תקנת הכתובה שלא תהא קלה בעיניו להוציאה. דבר המאלץ את חז"ל לשלול את נאמנותו כדי שלא יהיו בנות ישראל הפקר, לולא שתקנו חזקה דאין אדם טורח בסעודה ומפסידה.

אולם דבריו המתומצתים בהסתייגותו מדעת הרשב"א- "ואינו נראה", טעונות באור והטעמה.

א. אם נאמר שאינו נאמן על התוספת אך על העיקר נאמן. יש לדון מחמת מה הוא נאמן?

1. אם מדין חזקה שהם האמינוהו, תימה שהרי לשון⁵⁷ הגמ' 'זהם האמינוהו שאם אמר פתח פתוח

נאמן..חזקה אין אדם טורח בסעודה ומפסידה" משמע שהאמינוהו מדין חזקה בטענת פתח פתוח

ולא בטענת דמים? ועוד היכן מצינו שבטענת דמים מועילה החזקה?

2. ואם נאמנותו מחמת שטענתו מבוררת דיה הול"ל דאמן אף על התוספת דמאי שנא תוספת ומאי שנא עיקר.

ב. ובאם נפרש דלא נאמן כלל בטענת דמים לא על העיקר ולא על התוספת, הרי זה סותר גמ' מפורשת (ט', ע"ב) "לא דקא טעין טענת דמים" ומשמע שם דנאמן לכ"ע⁵⁸.

אפשרות ב' נדחת מגמ' מפורשת כאמור, כו"כ מגוף דברי הר"ן. כיון שבדבריו הוא מתייחס לדברי הרשב"א שרצה לחדש שבטענת דמים נאמן אף על התוספת, ממילא פשוטם של דברים "ואינו נראה"- שאף על התוספת נאמן אך על העיקר נחא. ולאור דברנו בטלה גם אפשרות א' דהרי ודאי שיש חלוק בין העיקר ובין התוספת.

הלכך נותר לברר את הקושיה שהקשנו ב-א'1 דהיכן מצינו שדין החזקה מועיל לטענת דמים. ועוד שמלשון הגמרא משתמע שדין שחזקה מועיל רק לטענת פתח פתוח ולא לטענת דמים.

לצורך כך עלינו להקדים ולבאר את הגמ' (י', ע"ב) העוסקת בנושא זה.

אמר רב יהודה אמר שמואל האומר פתח פתוח מצאתי נאמן להפסידה כתובתה⁵⁹ מאי קמ"ל תנינא האוכל אצל חמיו ביהודה שלא בעדים אינו יכול לטעון טענת בתולים מפני שמתייחד עמה, ביהודה הוא דלא מצי טעין הא בגליל מצי טעין, ולמאי אי לאוסרה עליו. ביהודה אמאי לא אלא לאו להפסידה כתובתה וקא טעין טענה, מאי לאו דקא טעין טענת פתח פתוח⁶⁰, לא דקא טעין טענת דמים".

ניתן לפרש את תשובת הגמ'- "לא דקא טעין טענת דמים" בארבע אפשרויות:

⁵⁶ מתייחס לד"ה חזינא לגאון שנאמן על העיקר ולא על התוספת.

⁵⁷ כתובת י' ע"א.

⁵⁸ ע' בדברי הרשב"א וכן לעיל בהערה מס' 41.

⁵⁹ ורש"י על אתר: "להפסידה כתובתה"- "עי' עצמו וטעמא לקמן מפרש חזקה אין אדם טורח בסעודה ומפסידה". וי"ל שכך כולם יטעימו את הגמרא הן הרשב"א והן הר"ן כל אחד לשיטתיה דלית מאן דפליג דבטענת פ"פ בלבד ללא החזקה אינו נאמן.

⁶⁰ "...דקטעין טענת פ"פ"- ונאמן מדין חזקה אע"פ שאינה טענה מבוררת.

א. יתכן לומר מבחינה עקרונית שבטענת פתח פתוח נאמן מדין חזקה אך אל לך "להכריח" את השמעתתא לומר זאת, שהרי ניתן לפרש את דברי השמעתתא דנאמן משום טענת דמים אף ללא חזקה ומהכא לית לך להוכיח מלתא⁶¹.

ב. ישנה אפשרות לפרש שהגמ' בתשובתה דוחה את דין החזקה וסוברת שדין החזקה לא מועיל כלל, ולכן בטענת פתח פתוח שנשמכת על דין החזקה, אינו נאמן שהרי טענה זאת באופן עצמאי אינה מבוררת, ע"כ הגמ' עוסקת בטענת דמים המבוררת כל צרכה. וא"ת שמא ראה ואבד? י"ל שהועמדו שושבינים שמשמשו אותם ולא נעשית אונאה בדבר שראה ואבד וטענה ברורה היא⁶².

ג. דרך נוספת קיימת לבאור תשובת הגמ'. אכן דין החזקה מועיל אך לא לטענת פתח פתוח אלא דוקא לטענת דמים וללא צורך בהעמדת שושבינים ולכאורה הסיבה לחלוק מהיות טענת פתח פתוח אינה מבוררת לעומת טענת דמים, שהרי כל אדם יכול לטעונה ואין בידינו להכחישו למעט האשה, אך בדמים יכול להראותנו שהסדין נקי.

ד. הבנה נוספת הטמונה בדברי הגמרא, שטענת פתח פתוח לא שאינה טובה, אלא אינה מועילה אף בצירוף החזקה כיון שאינה מבוררת. ומנגד, טענת דמים- טענה מבוררת היא, ע"כ די בה כדי להאמינו, ואפילו ללא חזקה וללא שושבינים. ואי תקשי לך שמא ראה ואבד, לא חיישינן לכך כיון דהכא היא "המוציא מחבירו"⁶³.

לאחר הצגת ארבע האפשרויות נחזור לדברינו:

מהי דעת הר"ן ע"פ א'1 דאם נאמר שנאמן על העיקר ולא על התוספת מחמת חזקה, הרי אמרינן בהמשך הגמרא (ו', ע"א) שחזקה מועילה דוקא בפתח פתוח? וכן מנין לנו שטענת דמים נשמכת על חזקה?
קעת הדברים מתלבנים מאליהם.

הר"ן- מסתבר- יבאר את הגמרא (ט', ע"ב) כשיטה השלישית שהחזקה מועילה לטענת דמים אך, אין בכוחה לסייע לטענת פתח פתוח. ובכך מצאנו תקדים שאכן טענת דמים מסתייעת בחזקה, על אף היותה מבוררת.

⁶¹ זוהי אחת משתי האפשרויות אשר בהן ניתן להבין את שיטת התוס' בבאור השקלא וטריא בגמרא, ד"ה "לא"- "דהויה טענה ברורה מדאין סדינים מלוכלכים בדם". אין תוס' נוקט דהוי טענה ברורה כיון דמשמשום שושבינים אלא בפשטות כיון שהסדינים נקיים, טענה ברורה גרידא מועילה. וא"ת שמא ראה ואבד, לא חיישינן לכך כיון שהיא "המוציא מחבירו". לגבי האפשרות השניה עי' לקמן הערה מס' 52.

⁶² כך למד רש"י את הגמרא כפי שהוא מבאר בד"ה "לא דקא טעין"-לעולם אימא לך בדבר שאינו יכול לבררו אינו נאמן להפסיד כתובתה" כיון שהטענה אינה מבוררת אין באפשרותו להפסידה כתובתה, ואמאי הרי איכא חזקה, אלא משמע שהחזקה לא מועילה בטענה שאינה מבוררת. ואפי' אינה מועילה כלל שהרי רש"י העמיד כאן שושבינים ולא אמר שאין חוששים שמא ראה ואבד כיון דאיכא חזקה.

⁶³ אפשרות זו היא השניה מבין השנים, בהבנת שיטת תוס' כדברנו לעיל הערה מס' 50. ומסתבר יותר לומר כאפשרות זו, שהחזקה לא שאינה מועילה כלל אלא שאינה מועילה לטענה לא מבוררת. מאשר אפשרות א'- שהחזקה מועילה ברם, אין הוכחה לכך מהשמעתתא. והסיבה להנחה זו נעוצה בלשונו של התוס': "דהויה טענה ברורה"- לכן טענת דמים מועילה וא"כ מהי הריעותא בטוען טענת פ"פ? כיון שאינה מבוררת. והרי איכא חזקה, אלא מסתבר שהחזקה לא מועילה לטענה שאינה מבוררת לעומת רש"י שסובר שהחזקה אינה מועילה כלל. וביתר הרחבה בשיטת רש"י עי' לעיל הערה מס' 51.

ואם תקשי לך דהתם (י, ע"א) אמרינן שדוקא בפתח פתוח מועילה החזקה, י"ל שהסוגיות חלוקות. ואכן הר"ן עוסק בדף י' ע"א ושם החזקה מועילה בטענת פתח פתוח ואף בטענת דמים⁶⁴. וא"ת אכתי קשיא מלשונה של הגמרא דמשמע מינה שדוקא בפתח פתוח מועילה החזקה נ"ל דלרבותא נקטיה שאם בפתח פתוח, שאינה טענה מבוררת, מועילה החזקה, כ"ש בטענת דמים דמבוררת היא. וכך הר"ן אזיל לשיטתיה שבטענת דמים נאמן על העיקר ולא על התוספת, כיון שנאמנותו נובעת מדין החזקה שמדבריהם כדלעיל בטענת פתח פתוח, דלא הוי נאמן- שלא יהו בנות ישראל הפקר- לולא שתקנו חזקה.

והרשב"א אף הוא אזיל לשיטתיה כדלעיל, כיון שדמים טענה מבוררת היא, נאמן הוא להפסידה אף את התוספת. ואכן הרשב"א⁶⁵ מבאר את הגמרא (ט' ע"ב) כשיטה הרביעית שנאמנותו נובעת מטענת הדמים שמבוררת כל צרכה ללא הסתמכות על החזקה או על העמדת שושבינים. נ"מ נוספת בין הר"ן לרשב"א עלולה להתרחש בזמן שלא טרח בסעודה. לר"ן- כיון שהטענה נשענת על החזקה, הרי לא נאמן אפילו להפסידה את עיקר הכתובה. ולרשב"א, אין החזקה מסייעת לטענת דמים, וממילא אי טרחה בסעודה, לא משפיעה על כח הטענה, ונאמן להפסידה אף את התוספת.

ז. לענין ההלכה

להשלמת ברור הנושא נביא את דעת הרמב"ם⁶⁶.
הרמב"ם מסכם את הנושא במספר הלכות הבאות בסמיכות:

⁶⁴ כיון דלדברינו הסוגיות חלוקות, לשיטת הר"ן היה אפשר לבאר את הגמרא בדף ט' ע"ב כאפשרות א' או ד' ובדף י' ע"א יפרש הר"ן כאמור לעיל. ברם יותר מסתבר לומר שהר"ן עקבי בשיטתו, ע"כ פירוש הגמ' בדף ט' ע"ב יתפרש כאפשרות ג', והוא משמש בסיס לפירושו בדף י' ע"א. משום כך דייקנו בלשוננו "מסתבר" ולא "סובר".

⁶⁵ הרשב"א י' ע"א ד"ה "רשב"ג אומר" (הוצ' מוהר"ק עמ' פ'): "יכדדייק מהא דאמרינן מאי לאו דקטעין טענת פ"פ, לא דקא טעין טענת דמים, כלומר שהיא טענה מבוררת ובהיא לכו"ע מהימן".

⁶⁶ פ"א הל' אשות הי"ד-הט"ז

יחכמים הם שתקנו עיקר כתובה לאשה והם התקינו ואמרו שכל הטוען טענת בתולים והאשה מכחשת אותו נאמן ועליה להביא ראיה לא על האיש שחזקה אין אדם טורח בסעודה ומפסידה והופך שמחתו הבל".

יעד מתי יש לו לטעון טענת בתולים אם נסתרה מיד ואם לא נסתרה אפילו לאחר שלושים יום".

יהורו כל הגאונים שזה שאמרו חכמים שהוא נאמן אם הכחישתו להפסידה עיקר הכתובה אבל התוספת יש לה אלא אם כן נודע בראיה ברורה שהיתה בעולה או שהודתה לו שהיא בעולה קודם שתתארס והטעתו, לפיכך יש לו להשביעה בנקיטת חפץ כדין כל הנשבעין ונוטלין ואחר כך תגבה התוספת."

יש להוסיף בבאור תחילת דברי הרמב"ם "שכל הטוען טענת בתולים" כולל בתוכו את שני הטענות הן טענת פתח פתוח והן טענת דמים כדבריו בהלכה קודמת.⁶⁷

זימהי טענת בתולים זה שנשא אשה שחזקה שהיא בתולה וטוען ואומר לא מצאתיה בתולה ושני סימנים הן לבתולה האחד דמים... והשני הדוחק שימצא..."

נמצאו למדים מפשוטם של ההלכות שטענת פתח פתוח ובנוסף לה טענת דמים מועילות מדין חזקה (כדעת הר"ן) להפסידה עיקר הכתובה ולא את התוספת⁶⁸ כאשר היא מכחישתו או שותקת⁶⁹. כ"כ פסקו הטור והשו"ע⁷⁰.

ח. סיכום הדברים

נתמזת את הנקודות שאותם רצינו לברר

-הבעל נאמן בטענת פתח פתוח להפסידה את העיקר ולא את התוספת לכ"ע.

ביחס לטענת דמים נחלקו הר"ן והרשב"א:

הר"ן סובר שאינו נאמן אלא על העיקר.

⁶⁷ שם ה"ט.

⁶⁸ הבי"ש באבה"ע סי' ס"ח סעי' ח' סעי' יח' מסתפק בטענת דמים אם נאמן אף על התוספת. ודעתו נוטה יותר להכריע שאכן מפסידה את הכל. ועי' בחזו"א אבה"ע סי' ס"ז סעי' י"ז ד"ה ב"ש שמבאר את הסתפקותו.

⁶⁹ לכאורה מלשון הרמב"ם משתמע שדוקא במכחישתו נאמן ולא בשותקת אולם המ"מ בפ"ח ה"ל אסו"ב ה"י הבין שהרמב"ם סובר שאף בשותקת נאמן וכן הבי"ש שם סעי' י"ט בשם הרא"ש, הר"ן והטור.

⁷⁰ שם סעי' ג', ח', י'.

ומנגד הרשב"א סובר שנאמן אף על התוספת.
-זמן הטענה חייב להיות לאחר הבעילה כיון שכל השתהות מחלישה את החזקה.
-טענתו במקורה אינה מבוררת:
לרשב"א-מחמת חזוק טענת האשה או מחמת ערעור טענת הברי של הבעל.
לר"ן-מאחר וטענתו סותרת את מהות טעמה של תקנת הכתובה.
הלכך נזקקת היא לחזקה מדבריהם כדי להאמינו.
-לאור דברינו אתי שפיר מדוע אינו נאמן למ"ד כתובת אשה מן התורה.